

ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA INKLYUZIV TA'LIMNING DOLZARBLIGI**Xalilova Maftuna Baxtiyor qizi***O'zMPU Pedagogika-psixologiya va inklyuziv ta'lim fakulteti
logopediya yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada inklyuziv ta'limning mazmun-mohiyati, uning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni hamda imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyat hayotiga integratsiya qilishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, nogironligi bo'lgan shaxslarni ta'lim jarayoniga jalb etish zarurati, maxsus ta'lim muassasalari tizimining ayrim kamchiliklari hamda inklyuziv ta'limning afzalliklari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilingan. Maqolada inklyuziv ta'limning insonparvarlik, tenglik va adolat tamoyillariga asoslanishi, barcha shaxslar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishdagi roli ochib berilgan.*

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar, maxsus ta'lim, ijtimoiy integratsiya, teng ta'lim imkoniyatlari, pedagogik yondashuv, ijtimoiylashuv, bag'rikenglik, individual yondashuv, uzluksiz ta'lim*

**THE RELEVANCE OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE MODERN
EDUCATIONAL SYSTEM****Khalilova Maftuna***Student of the Department of Speech Therapy,
Faculty of Pedagogy-Psychology and Inclusive Education,
UzMPU university*

Abstract: *This article illuminates the essence of inclusive education, its role in the modern educational system, and its significance in integrating children with disabilities into society. Furthermore, it provides a scientific and pedagogical analysis of the necessity of involving persons with disabilities in the educational process, the certain shortcomings of special education institution systems, and the advantages of inclusive education. The article reveals that inclusive education is fundamentally based on the principles of humanism, equality, and justice, highlighting its crucial role in creating equal educational opportunities for all individuals.*

Keywords: *inclusive education, children with disabilities, special education, social integration, equal educational opportunities, pedagogical approach, socialization, tolerance, individualized approach, continuous education*

Bugungi kunda nogironlik soni turli biologik, ijtimoiy, ekologik hamda texnogen omillar ta’siri natijasida butun dunyo miqyosida ortib bormoqda. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, bugungi kunda dunyo bo‘ylab qariyb 1,3 milliard kishi, ya’ni umumiy aholining taxminan 16 foizi nogironlikning u yoki bu shakliga ega. Ushbu ko‘rsatkichning 240 milliondan ortig‘ini bolalar tashkil etadi. Bu esa nogironligi bo‘lgan bolalarni ta’lim tizimiga jalb etish, ularning sifatli ta’lim olish huquqini ta’minlash va jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga sharoit yaratish bugungi kunda global darajadagi dolzarb masalalardan biri ekanligini ko‘rsatadi.

Shu sababli ham hozirgi davrda nogironligi bo‘lgan shaxslarni ta’lim-tarbiya jarayoniga jalb etish, ularning huquq va erkinliklarini ta’minlash ko‘plab mamlakatlar ta’lim siyosatining muhim yo‘nalishiga aylangan. Tarixiy jihatdan qaralganda, dastlab nogironligi bo‘lgan bolalar umumiy ta’lim muassasalaridan ajratilgan holda maxsus maktablar va internatlarda ta’lim olganlar. Ushbu maxsus ta’lim muassasalari bolalarga muayyan bilim, ko‘nikma va malakalarni berishda muhim rol o‘ynagan bo‘lsa-da, vaqt o‘tishi bilan bunday tizimning ayrim kamchiliklari ham namoyon bo‘la boshladi.

Avvalo, nogironligi bo‘lgan bolalarning alohida ta’lim muassasalarida o‘qitilishi ularning jamiyatdan ma’lum darajada ajralib qolishiga sabab bo‘ldi. Bunday muhitda ta’lim olgan bolalar ko‘pincha sog‘lom tengdoshlari bilan muntazam muloqot qilish imkoniyatidan mahrum bo‘lib, bu holat ularning ijtimoiylashuv jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatdi. Natijada ular jamiyatdagi turli ijtimoiy vaziyatlarga moslashishda, mustaqil hayot kechirishda hamda turli ijtimoiy rollarni bajarishda muayyan qiyinchiliklarga duch kelishdi. Shuningdek, maxsus ta’lim muassasalari tizimida kuzatilgan yana bir muhim jihat shundan iborat ediki, bunday yondashuv nogironligi bo‘lgan bolalarni jamiyatning alohida guruhi sifatida shakllantirib qo‘ydi. Bu esa jamiyatda nogironlikka nisbatan stereotip qarashlarning shakllanishiga olib kelishi mumkin edi. Bunday qarashlar nogironligi bo‘lgan shaxslarning ijtimoiy integratsiyasini qiyinlashtirib, ularning jamiyat hayotida teng huquqli ishtirok etishiga to‘sqinlik qilardi.

Zamonaviy ta’lim tizimida ushbu masalani hal etishning eng samarali yo‘llaridan biri sifatida inklyuziv ta’lim konsepsiyasi ilgari surilmoqda. Inklyuziv ta’lim – bu alohida ta’lim ehtiyojiga ega bo‘lgan shaxslarni sog‘lom tengdoshlari bilan birgalikda umumiy ta’lim muassasalarida o‘qitishni nazarda tutuvchi zamonaviy pedagogik yondashuvdir. Ushbu tizimning asosiy maqsadi har bir bolaning individual ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda ularning sifatli ta’lim olish huquqini ta’minlashdan iborat. Inklyuziv ta’limda asosiy e’tibor bolalarni jamiyatdan ajratib qo‘yishga emas, balki ularni umumiy ta’lim muhitiga integratsiya qilish orqali har tomonlama rivojlanishi va ijtimoiylashuvini qo‘llab-quvvatlashga qaratiladi.

Inklyuziv ta’lim tizimi turli kasalliklar, jismoniy yoki psixik rivojlanishdagi o‘ziga xosliklar, ijtimoiy yoki boshqa omillar sababli alohida pedagogik yordamga muhtoj bo‘lgan bolalarni umumiy ta’lim jarayoniga jalb etishni nazarda tutadi. Bu jarayonda shaxsning millati, irqi, teri rangi, ijtimoiy kelib chiqishi, oilasining jamiyatdagi mavqei, moddiy ahvoli yoki boshqa ijtimoiy omillariga qarab farqlashga yo‘l qo‘yilmaydi. Aksincha, inklyuziv ta’lim barcha o‘quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratishga, ta’lim olish jarayonida diskriminatsiyaning oldini olishga hamda har bir bolaning ta’lim olish huquqini kafolatlashga qaratilgan tizim hisoblanadi.

Inklyuziv ta’limning joriy etilishiga bir qator muhim omillar sabab bo‘ldi. Avvalo, inson huquqlariga asoslangan yondashuvning rivojlanishi muhim rol o‘ynadi. Zamonaviy jamiyatda har bir shaxs, uning imkoniyatlari qanday bo‘lishidan qat’i nazar, sifatli ta’lim olish huquqiga ega ekanligi e’tirof etilmoqda. Ta’lim olish huquqi esa insonning asosiy fundamental huquqlaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham nogironligi bo‘lgan bolalarni umumiy ta’lim tizimidan chetda qoldirmaslik masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mazkur yondashuv ta’lim jarayonini yanada insonparvar, demokratik va adolatli tashkil etishga xizmat qiladi. Inklyuziv ta’lim sharoitida har bir o‘quvchining individual qobiliyatlari, ehtiyojlari va rivojlanish darajasi hisobga olinadi, ta’lim metodlari va pedagogik texnologiyalar esa o‘quvchilarning turli imkoniyatlariga mos ravishda moslashtiriladi. Bu esa nafaqat alohida ta’lim ehtiyojiga ega bo‘lgan bolalarning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, balki barcha o‘quvchilar uchun qulay va samarali ta’lim muhitini yaratishga yordam beradi. Mazkur yondashuvda asosiy e’tibor bolani alohida muassasaga moslashtirishga emas, balki ta’lim tizimini bolaning ehtiyojlariga moslashtirishga qaratiladi.

Shuningdek, inklyuziv ta’lim jamiyatda ijtimoiy tenglik, bag‘rikenglik va o‘zaro hurmat kabi muhim qadriyatlarni shakllantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Turli imkoniyatlarga ega bo‘lgan bolalarning birgalikda ta’lim olishi ularning o‘zaro muloqot qilish, hamkorlikda faoliyat olib borish hamda bir-birini tushunish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Natijada jamiyatda nogironligi bo‘lgan shaxslarga nisbatan ijobiy munosabat shakllanib, ularning jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga keng imkoniyatlar yaratiladi.

Shu bois inklyuziv ta’lim zamonaviy ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u har bir shaxsning ta’lim olish huquqini ta’minlash, ijtimoiy integratsiyani kuchaytirish hamda jamiyatda teng imkoniyatlar muhitini yaratishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik va ijtimoiy mexanizm sifatida qaraladi.

Inklyuziv ta’limning asosiy maqsadi — imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyatdan ajratib qo‘ymasdan, ularni sog‘lom tengdoshlari bilan birgalikda ta’lim olishiga sharoit yaratishdir. Bunday yondashuv nafaqat bolalarning bilim olishini, balki ularning ijtimoiylashuvi, muloqotga kirishishi va mustaqil hayotga tayyorlanishida ham muhim o‘rin tutadi.

Inklyuziv ta’lim alohida yordamga muhtoj bolalarning kundalik hayot ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Ular atrofdagilar bilan muloqot qilishni, jamoada o‘zini tutishni, mas’uliyatni his etishni hamda topshiriqlarga ongli ravishda yondashishni o‘rganadilar. Shu bilan birga, bunday ta’lim tizimi bolalarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirib, jamiyatning to‘laqonli a‘zosi sifatida shakllanishiga imkon yaratadi. Ayniqsa, umumta’lim maktablarida sog‘lom tengdoshlari bilan birgalikda tahsil olish bolaning ruhiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Inklyuziv ta’limning yana bir muhim jihati shundaki, u nafaqat imkoniyati cheklangan bolalarga, balki sog‘lom o‘quvchilarga ham ijobiy ta’sir qiladi. Bunday muhitda tarbiyalanayotgan bolalarda mehr-oqibat, bag‘rikenglik, sabr-toqat va insonparvarlik kabi fazilatlar shakllanadi. O‘quvchilar bir-birining imkoniyatlari va qiyinchiliklarini tushunishga harakat qiladi. Natijada jamiyatda nogironligi bo‘lgan insonlarga nisbatan stereotip qarashlar asta-sekin kamayib boradi.

Shu bilan birga, inklyuziv ta’lim jarayoni o‘ziga xos murakkabliklarga ham ega. Ba’zi hollarda sog‘lom bolalar bilan imkoniyati cheklangan bolalar o‘rtasidagi tafovut sezilib qolishi mumkin. Ayrim bolalar tortinchoqligi yoki o‘z imkoniyatlariga ishonmasligi sababli jamoaga qo‘shilishda qiynaladilar. Ba’zan esa oiladagi noto‘g‘ri tarbiya oqibatida injiqlik yoki qaysarlik holatlari kuzatiladi. Bunday vaziyatlarda pedagoglardan yuqori kasbiy mahorat, sabr va individual yondashuv talab etiladi. O‘qituvchi va tarbiyachilar har bir bolaning ruhiy holatini inobatga olib, ularning ta’lim jarayoniga moslashishiga ko‘maklashishi zarur.

Inklyuziv ta’limning samaradorligi ko‘p jihatdan oila, ta’lim muassasasi va jamiyat hamkorligiga bog‘liq. Agar bola oilada qo‘llab-quvvatlansa, maktabda esa unga qulay pedagogik muhit yaratilsa, uning rivojlanish imkoniyatlari yanada kengayadi. Shu sababli bugungi kunda inklyuziv ta’limni oiladan boshlab maktabgacha ta’lim tashkilotlari, umumta’lim maktablari, kasb-hunar kollejlari va oliy ta’lim muassasalarigacha uzluksiz ravishda yo‘lga qo‘yish muhim vazifa hisoblanadi.

“Oila — bog‘cha — maktab — kollej — oliy ta’lim — ish bilan ta’minlash” tizimining uzviyligi imkoniyati cheklangan yoshlarning kelajakda mustaqil hayot kechirishi uchun mustahkam zamin yaratadi. Bu tizim ota-onalarning ham farzandlari kelajagiga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Eng muhimi, inklyuziv ta’lim orqali jamiyatda tenglik, inson qadr-qimmatini va ijtimoiy adolat tamoyillari mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. F.U.Qodirova, D.A.Pulatova Inklyuziv ta’lim:nazariya va amaliyoti. Darslik, “Yangi Chirchiq Book” nashriyoti, Chirchiq-2022
2. U.U. Turamuratov, Z.M. Qurbonova, O.K. Mamatmurotov, A.E. Oltiboyev, S.E. Zaripova , Inklyuziv ta’lim. Gospital pedagogika. O‘quv qo‘llanma. – Termiz.: “ILM-21” nashriyoti, 2024.
3. Hamidova M.X. “Alohida ehtiyojli bolalarni ijtimoiy-pedagogik qo‘llab- quvvatlash”. Monografiya. – T.: “Navro‘z”, 2019.
4. Egamberdiyeva N.M. “Inklyuziv ta’lim asoslari”. O‘quv qo‘llanma. – T.: “Fan va texnologiya”, 2018.
5. Mitchell, D. “What Really Works in Special and Inclusive Education: 376 Using Evidence-Based Teaching Strategies”. 2nd ed. Routledge, 2014.